

Пушкар О. А.<https://orcid.org/0009-0007-9966-9693>

Державний податковий університет

ВПЛИВ КОНСТИТУЦІЙНОЇ ДОКТРИНИ НА ФОРМУВАННЯ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

У статті здійснено комплексний теоретико-правовий аналіз впливу конституційної доктрини на формування антикорупційної політики України в аспекті визначення ролі рішень Конституційного Суду України у тлумаченні норм кримінального законодавства щодо неправомірної вигоди. Автором визначено місце конституційної юриспруденції у системі джерел права та обґрунтовано її значення як чинника забезпечення принципу верховенства права, правової визначеності та узгодженості антикорупційного законодавства. Особливу увагу приділено з'ясуванню впливу правових позицій Конституційного Суду України на зміст і практику застосування кримінально-правових норм, що передбачають відповідальність за корупційні правопорушення.

У межах дослідження проаналізовано чинні положення Кримінального кодексу України, зокрема норми, що регламентують відповідальність за одержання та надання неправомірної вигоди, а також відповідні рішення Конституційного Суду України, які мають визначальний вплив на їх тлумачення та застосування. Встановлено, що конституційна юрисдикція відіграє ключову роль у подоланні колізій і прогалин кримінального законодавства, зокрема щодо визначення змісту понять «неправомірна вигода», «службова особа», «інтереси служби» та інших оціночних категорій. Виявлено, що окремі правові позиції Суду сприяють підвищенню рівня правової визначеності, тоді як інші породжують дискусії у правозастосовній практиці та потребують подальшого доктринального осмислення.

У контексті перспектив розвитку правового регулювання запропоновано напрями вдосконалення законодавства у досліджуваній сфері. Зокрема, обґрунтовано необхідність системного врахування правових позицій Конституційного Суду України при нормотворчій діяльності, уточнення законодавчих дефініцій, пов'язаних із неправомірною вигодою, а також забезпечення єдності судової практики. Додатково запропоновано посилення ролі конституційного контролю як інструменту формування ефективної антикорупційної політики, удосконалення механізмів взаємодії між конституційною та кримінальною юрисдикціями, а також впровадження превентивних підходів, спрямованих на мінімізацію корупційних ризиків та підвищення довіри до правової системи України.

Ключові слова: антикорупційна політика, конституційна доктрина, неправомірна вигода, кримінальна відповідальність, верховенство права.

Постановка проблеми. Антикорупційна політика України є одним із напрямів розвитку правової держави, оскільки спрямована на забезпечення прозорості публічного управління, зміцнення довіри до державних інституцій та утвердження принципу верховенства права. У сучасних умовах особливої актуальності набуває проблема ефективного застосування кримінально-правових норм, що передбачають відповідальність за корупційні правопорушення, зокрема пов'язані з неправомірною вигодою. Водночас значну роль у формуванні змісту та практики застосування

цих норм відіграє конституційна доктрина, яка знаходить своє відображення у рішеннях Конституційного Суду України (КСУ) та впливає на розуміння фундаментальних правових категорій і принципів.

Актуальність теми зумовлена необхідністю комплексного дослідження впливу рішень та висновків КСУ на формування антикорупційної політики України, а також відсутністю єдиного підходу до тлумачення окремих елементів складу злочинів, пов'язаних із неправомірною вигодою. Вказане створює передумови для нео-

днакового застосування кримінального законодавства, виникнення колізій у судовій практиці та зниження ефективності боротьби з корупцією. У зв'язку з цим постає необхідність глибокого теоретико-правового аналізу відповідних рішень КСУ та їх значення для вдосконалення кримінально-правового регулювання і забезпечення належного рівня правової визначеності у сфері протидії корупції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти впливу рішень КСУ на правозастосовну практику у кримінальному судочинстві вивчали такі науковці, як М. В. Белова, В. Й. Данко, О. І. Денькович, Т. Є. Дунаєва, М. С. Іванов, О. П. Кучинська та ін. У наведених та інших наукових дослідженнях порушується загальна проблематика виконання рішень КСУ в правозастосовній практиці. Однак, у сучасній науці кримінального права недостатньо наукових робіт, присвячених визначенню напрямів та особливостей впливу конституційної доктрини на державну антикорупційну політику.

Постановка завдання. Мета статті полягає у проведенні комплексного аналізу впливу конституційної доктрини на формування антикорупційної політики України, зокрема через дослідження правових позицій Конституційного Суду України щодо тлумачення норм кримінального законодавства, які передбачають відповідальність за неправомірну вигоду, виявленні проблем правозастосування та прогалин у нормативно-правовому регулюванні, а також обґрунтуванні напрямів удосконалення кримінально-правових і конституційних механізмів з метою забезпечення правової визначеності, єдності судової практики та підвищення ефективності протидії корупції в Україні.

Виклад основного матеріалу. Антикорупційна політика України формується як цілісна система правових, організаційних та інституційних засобів протидії корупції, в основі якої лежить поєднання норм конституційного, кримінального та спеціального антикорупційного законодавства. Визначальне значення у цьому процесі мають положення Конституція України, зокрема ст. 1, яка закріплює Україну як правову державу, ст. 3, що проголошує людину, її права і свободи найвищою соціальною цінністю, а також ст. 8, яка встановлює принцип верховенства права [1]. Саме ці норми визначають базові орієнтири для формування антикорупційної політики, оскільки вимагають від держави створення ефективних механізмів запобігання та протидії корупції як

явищу, що підриває права людини та функціонування публічної влади.

При цьому необхідно погодитися з думкою науковців, які обґрунтовують підхід, за яким антикорупційна політика держави не повинна обмежуватися виключно зниженням рівня корупції, а має бути спрямована на формування дієвої системи правових, інституційних і соціальних механізмів, покликаних забезпечити захист суспільства та держави від корупційних проявів. Така система передбачає гарантування невідворотності юридичної відповідальності, ефективне відшкодування завданої шкоди, а також запровадження постійного моніторингу результативності антикорупційних заходів [2, с. 338].

Водночас ключову роль у безпосередньому регулюванні кримінально-правових аспектів антикорупційної політики відіграє Кримінальний кодекс України (КК України). Зокрема, ст. 368 КК України визначає відповідальність за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою, ст. 369 – за пропозицію, обіцянку або надання такої вигоди, а ст. 369-2 – за зловживання впливом [3]. Зазначені норми формують основу кримінально-правового реагування на корупційні правопорушення, визначаючи об'єктивні та суб'єктивні ознаки відповідних складів злочинів, а також межі кримінальної відповідальності за їх вчинення. Водночас їх застосування значною мірою залежить від тлумачення таких оціночних понять, як «неправомірна вигода», «службова особа», «інтереси служби», що обумовлює необхідність звернення до конституційної доктрини.

Нормативне підґрунтя антикорупційної політики також доповнюється положеннями Закон України «Про запобігання корупції», зокрема ст. 1, яка визначає поняття корупції та неправомірної вигоди, ст. 3 – коло суб'єктів, на яких поширюється дія закону, та ст. 22–24, що встановлюють обмеження щодо використання службових повноважень і отримання подарунків [4]. Ці положення мають превентивний характер і спрямовані на недопущення корупційних проявів ще до моменту вчинення кримінально каранних діянь, забезпечуючи системність антикорупційної політики.

Суттєвий вплив на формування та реалізацію антикорупційної політики здійснює конституційна доктрина, яка знаходить своє відображення у рішеннях КСУ. Відповідно до ст. 147–150 Конституції України [1], цей орган уповноважений вирішувати питання щодо відповідності законів Конституції та надавати офіційне тлумачення її

норм. У контексті антикорупційної політики це означає, що правові позиції Суду фактично визначають межі допустимого втручання держави у сферу прав і свобод особи при встановленні кримінальної відповідальності за корупційні правопорушення. Зокрема, Суд неодноразово наголошував на необхідності дотримання принципу правової визначеності як складової верховенства права, що передбачає чіткість і недвозначність кримінально-правових норм.

З цього приводу слушною є думка деяких вчених, які звертають увагу на те, що КСУ посідає ключове та унікальне місце в системі органів державної влади як інституція, що забезпечує конституційний контроль і формує обов'язкову для застосування правову доктрину, яка безпосередньо впливає на сферу кримінальної юстиції [5, с. 186].

У контексті цього дослідження роль конституційної доктрини набуває особливого значення, оскільки саме через реалізацію повноважень щодо офіційного тлумачення норм та перевірки їх конституційності Суд виступає гарантом дотримання принципів верховенства права, правової визначеності та справедливості. У свою чергу, це забезпечує належний рівень захисту прав і свобод людини та громадянина, зокрема учасників кримінального провадження, у тому числі у справах, пов'язаних із корупційними правопорушеннями. Правові позиції Суду впливають на визначення меж кримінальної відповідальності, допустимість доказів, зміст оціночних понять, таких як «неправомірна вигода», а також на уніфікацію правозастосовної практики, що є необхідною умовою ефективною та справедливою антикорупційної політики держави.

Як обгрунтовано вважає Т. Є. Дунаєва, рішення КСУ мають визначальний вплив на розвиток кримінального та кримінального процесуального права, оскільки, визнаючи окремі положення неконституційними, сприяють підвищенню якості законодавства та утвердженню принципів верховенства права, правової визначеності й пропорційності. Водночас, на думку вченої, конституційний контроль виступає важливим чинником ефективності судового розгляду, забезпечуючи єдність практики та дотримання розумних строків, а також усуваючи прогалини у кримінальному процесуальному регулюванні [6, с. 58].

З цього приводу О. І. Денькович також підкреслює, що КСУ у своїх рішеннях нерідко надає обмежене, контекстуальне тлумачення певного поняття, тоді як у кримінальному законодавстві

воно може використовуватися в іншому змістовому контексті. З огляду на це нею запропоновано критерії віднесення актів Суду до форм кримінального права, серед яких: зміст правових позицій, сформульованих у конкретному рішенні, предмет здійсненого тлумачення, а також характер повноваження, в межах якого таке тлумачення було здійснено. Водночас важливим є висновок дослідниці про те, що відкриття конституційного провадження щодо офіційного тлумачення можливе лише за умови існування кількох потенційних варіантів інтерпретації кримінально-правової норми, які узгоджуються зі змістом інших положень RR України та Конституції України [7, с. 6].

Таким чином, взаємодія норм конституційного та кримінального права формує основу антикорупційної політики України, де конституційна доктрина виконує роль методологічного орієнтира для тлумачення та застосування кримінально-правових норм. Вона забезпечує узгодженість законодавства, запобігає довільному застосуванню норм та сприяє підвищенню ефективності протидії корупції шляхом утвердження стандартів правової визначеності та верховенства права.

При цьому, рішення КСУ мають системоутворюючий вплив на формування підходів до тлумачення норм Кримінального кодексу України щодо неправомірної вигоди, оскільки через правові позиції Суду відбувається конкретизація як ознак складу злочину, так і меж кримінальної відповідальності у сфері службової діяльності.

Наприклад, Рішення від 18 квітня 2012 р. № 10-рп/2012 має принципове значення для розуміння суб'єктного складу злочинів, пов'язаних із службовою діяльністю, оскільки Суд закріпив підхід до вузького, обмежувального тлумачення спеціальних ознак суб'єкта, фактично визначивши, що формальна подібність функцій не є підставою для автоматичного віднесення особи до категорії службових чи правоохоронних суб'єктів [8]. Це положення має безпосереднє значення і для ст. 368 КК України, оскільки впливає на правильне визначення кола осіб, які можуть бути суб'єктами одержання неправомірної вигоди.

Також у якості прикладу доцільно навести Рішення КСУ від 26 січня 2011 р. № 1-рп/2011, в якому Суд підтвердив дію конституційного принципу незворотності кримінального закону в часі та допустимість застосування більш м'якого закону [9], що безпосередньо впливає на кваліфікацію діянь за нормами про неправомірну вигоду, особливо у випадках зміни санкцій або складу злочину в ст. 368 КК України. Це Рішення

закріпило гарантії правової визначеності у кримінальному праві та унеможливило ретроспективне посилення кримінальної відповідальності.

У свою чергу Рішення КСУ від 6 вересня 2021 р. № 6-р(П)/2021 посилило конституційні стандарти гуманізму та пропорційності кримінального покарання, що має значення для всієї системи кримінальної відповідальності, включно зі злочинами, пов'язаними з одержанням неправомірної вигоди [10]. Його правові позиції орієнтують суди на необхідність індивідуалізації покарання та недопущення надмірного державного втручання у права особи.

Особливе значення для антикорупційної політики має Рішення від 30 червня 2022 р. № 1-р/2022 щодо спеціальної конфіскації, яким Суд підтвердив конституційність механізму вилучення майна, одержаного злочинним шляхом [11]. У контексті ст. 368 КК України це рішення посилює ефективність протидії корупції, оскільки спеціальна конфіскація є ключовим інструментом позбавлення особи незаконно отриманої неправомірної вигоди та реалізації принципу невідворотності кримінально-правових наслідків.

Водночас рішення КСУ від 26 лютого 2019 р. № 1-р/2019 щодо незаконного збагачення (ст. 368-2 КК України) [12] та від 27 жовтня 2020 р. № 13-р/2020 [13] щодо недостовірного декларування мають фундаментальне значення для визначення конституційних меж криміналізації корупційних діянь. Суд наголосив, що навіть за умов підвищеної суспільної небезпеки корупції законодавець зобов'язаний дотримуватися принципів правової визначеності, презумпції невинуватості та заборони довільного кримінального переслідування. Ці рішення фактично встановлюють конституційні стандарти допустимості криміналізації, які прямо впливають на тлумачення норм про неправомірну вигоду, оскільки визначають межі розширювального підходу до кримінальної відповідальності.

Узагальнюючи, слід зазначити, що рішення КСУ формують цілісну конституційну доктрину у сфері протидії корупції, яка виконує одночасно обмежувальну та регулятивну функції. З одного боку, Суд забезпечує вузьке та передбачуване тлумачення ознак злочинів, пов'язаних із неправомірною вигодою, запобігаючи надмірному розширенню кримінальної відповідальності. З іншого – закріплює ефективні інструменти антикорупційної політики, зокрема спеціальну конфіскацію, та підтверджує дію ключових принципів кримінального права – законності, пропо-

рційності, гуманізму та правової визначеності. У сукупності ці правові позиції формують конституційну основу антикорупційної доктрини України, який визначає як межі криміналізації корупційних діянь, так і стандарти їх правозастосування.

Водночас, слід констатувати, що ефективність антикорупційної політики України значною мірою залежить від узгодженості кримінально-правового регулювання з конституційними принципами та правовими позиціями КСУ. Саме конституційна доктрина виступає системоутворюючим фактором, який визначає межі криміналізації діянь, пов'язаних із неправомірною вигодою, забезпечує дотримання принципів правової визначеності, пропорційності та верховенства права, а також формує стандарти правозастосування у сфері протидії корупції. У цьому контексті ключового значення набуває необхідність системного врахування правових позицій КСУ у нормотворчій діяльності, оскільки вони фактично конкретизують зміст оціночних кримінально-правових категорій та забезпечують єдність їх тлумачення.

Як зазначають з цього приводу деякі науковці, на сьогодні визначення юридичної природи та сили правових позицій КСУ ускладнюється відсутністю їх чіткого законодавчого закріплення, а також певною невизначеністю щодо місця органу конституційної юрисдикції у системі державної влади. Водночас правові позиції, сформульовані в актах КСУ, як справедливо зауважують дослідники, фактично мають загальнообов'язковий нормативний характер. Разом із тим, необхідно погодитися з тим, що сучасні трансформаційні процеси, зокрема пов'язані з євроінтеграційним курсом та умовами воєнного стану, зумовлюють необхідність переосмислення підходів до можливості перегляду окремих усталених правових позицій та визначення відповідних підстав і меж такого перегляду [14, с. 112–113].

Зокрема, важливим напрямом удосконалення є уточнення законодавчих дефініцій, зокрема поняття «неправомірна вигода», з метою усунення оціночної невизначеності, що створює ризики неоднакового застосування норм КК України. Одночасно з цим необхідним є забезпечення єдності судової практики шляхом посилення ролі узагальнюючих підходів Верховного Суду та врахування обов'язкових правових позицій КСУ як орієнтирів для кваліфікації корупційних правопорушень.

Окремо доцільним є посилення значення конституційного контролю як інструменту форму-

вання ефективної антикорупційної політики, що передбачає не лише усунення неконституційних норм, а й превентивний вплив на законодавця при розробці нових кримінально-правових конструкцій. У зв'язку з цим актуалізується потреба в удосконаленні механізмів взаємодії між конституційною та кримінальною юрисдикціями, що дозволить забезпечити узгодженість правозастосування та мінімізувати колізії у тлумаченні норм.

Додатково слід вказати на необхідність упровадження превентивних підходів у сфері антикорупційної політики, спрямованих на зниження корупційних ризиків, підвищення ефективності правового регулювання та зміцнення довіри суспільства до судової та правової системи України.

Висновки. Проведене дослідження засвідчило, що антикорупційна політика України формується на перетині конституційного та кримінального права, де системоутворюючу роль відіграє конституційна доктрина, сформована у рішеннях КСУ. Саме через правові позиції КСУ відбувається конкретизація та уніфікація змісту оціночних кримінально-правових категорій, зокрема «неправомірної вигоди», що має безпосередній вплив на кваліфікацію корупційних правопорушень за ст. 368, 369 КК України. Встановлено, що рішення Суду не лише усувають прогалини та

колізії у правовому регулюванні, але й формують обов'язкові для врахування стандарти тлумачення, які забезпечують реалізацію принципів верховенства права, правової визначеності та пропорційності кримінальної відповідальності. Водночас конституційна юрисдикція виконує балансуючу функцію між ефективністю боротьби з корупцією та гарантіями захисту прав і свобод особи у кримінальному провадженні.

При цьому сучасна антикорупційна доктрина України має дуалістичний характер, оскільки з одного боку, вона спрямована на посилення кримінально-правових механізмів протидії корупції, а з іншого – на забезпечення їх відповідності конституційним стандартам прав людини. Рішення КСУ виступають засобом забезпечення цієї рівноваги, визначаючи межі допустимої криміналізації та забезпечуючи стабільність правозастосування у сфері службових злочинів. Подальший розвиток антикорупційної політики потребує системного врахування конституційної юриспруденції у законодавчому процесі, уніфікації підходів до тлумачення норм про неправомірну вигоду та посилення взаємодії між різними рівнями судової юрисдикції, що дозволить підвищити ефективність правового регулювання, зміцнити довіру до судової системи та забезпечити реальну дієвість антикорупційних механізмів в Україні.

Список літератури:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Боголепова А. В. Сутність, основні принципи, форми та функції антикорупційної політики держави. *Державне будівництво*. 2024. № 1 (35). С. 335–343. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2024-1-25>.
3. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
4. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#n238>.
5. Іванов М. С., Кучинська О. П. Конституційний Суд України як елемент національного механізму забезпечення прав учасників кримінального провадження. *Вісник кримінального судочинства*. 2018. № 4. С. 180–187. URL: https://vkslaw.knu.ua/images/verstka/4_2018_ivanov.pdf.
6. Дунаєва Т. Є. Роль рішень Конституційного Суду України у забезпеченні пропорційності та верховенства права у судовій практиці. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія «ПРАВО». 2021. Вип. 32. С. 54–60. DOI: [10.26565/2075-1834-2021-32-08](https://doi.org/10.26565/2075-1834-2021-32-08).
7. Денькович О. І. Тлумачення кримінально-правових норм у рішеннях Конституційного Суду України. Автореф. Дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2015. 22 с. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/623>.
8. Рішення Конституційного Суду України від 18.04.2012 № 10-рп/2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-12#Text>.
9. Рішення Конституційного Суду України від 26.01.2011 № 1-рп/2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-11#Text>.
10. Рішення Конституційного Суду України від 16.09.2021 № 6-p(II)/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-21#Text>.
11. Рішення Конституційного Суду України від 30.06.2022 № 1-p/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va01p710-22#Text>.

12. Рішення Конституційного Суду України від 26.02.2019 № 1-п/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-19#Text>.
13. Рішення Конституційного Суду України від 27.10.2020 № 13-п/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v013p710-20#Text>.
14. Белова М. В., Данко В. Й., Белов Д. М. Виконання рішень Конституційного Суду України: окремі доктринальні підходи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2024. Вип. 83. Ч. 1. С. 107–113. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.83.1.14>.

Pushkar O. A. THE INFLUENCE OF CONSTITUTIONAL DOCTRINE ON THE FORMATION OF ANTI-CORRUPTION POLICY IN UKRAINE

The article provides a comprehensive theoretical and legal analysis of the influence of the constitutional doctrine on the formation of Ukraine's anti-corruption policy in terms of determining the role of the decisions of the Constitutional Court of Ukraine in interpreting the norms of criminal law regarding illicit gain. The author defines the place of constitutional jurisprudence in the system of sources of law and substantiates its importance as a factor in ensuring the principle of the rule of law, legal certainty and consistency of anti-corruption legislation. Particular attention is paid to clarifying the influence of the legal positions of the Constitutional Court of Ukraine on the content and practice of applying criminal law norms that provide for liability for corruption offenses.

The study analyzes the current provisions of the Criminal Code of Ukraine, in particular the norms regulating liability for receiving and providing illicit gain, as well as the relevant decisions of the Constitutional Court of Ukraine, which have a decisive influence on their interpretation and application. It has been established that constitutional jurisdiction plays a key role in overcoming conflicts and gaps in criminal legislation, in particular in determining the content of the concepts of "illegitimate benefit", "official", "interests of service" and other evaluative categories. It has been revealed that certain legal positions of the Court contribute to increasing the level of legal certainty, while others give rise to discussions in law enforcement practice and require further doctrinal understanding.

In the context of the prospects for the development of legal regulation, directions for improving legislation in the area under study are proposed. In particular, the need for systematic consideration of the legal positions of the Constitutional Court of Ukraine in its rule-making activities, clarification of legislative definitions related to illegitimate benefit, and ensuring the unity of judicial practice are substantiated. Additionally, it is proposed to strengthen the role of constitutional control as a tool for forming an effective anti-corruption policy, improve the mechanisms of interaction between constitutional and criminal jurisdictions, as well as introduce preventive approaches aimed at minimizing corruption risks and increasing trust in the legal system of Ukraine.

Key words: anti-corruption policy, constitutional doctrine, illicit gain, criminal liability, rule of law.

Дата першого надходження статті до видання: 27.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 20.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 11.05.2026